

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC ĐÀ LẠT
KHOA CÔNG TÁC XÃ HỘI VÀ PHÁT TRIỂN CỘNG ĐỒNG**

GIÁO TRÌNH

TÂM LÝ HỌC XÃ HỘI

BIÊN SOẠN: TH.S VŨ MỘNG ĐÓA

ĐÀ LẠT, 06/2007

MỤC LỤC

LỜI MỞ ĐẦU	1
CHƯƠNG 1. TÂM LÝ HỌC XÃ HỘI LÀ MỘT KHOA HỌC	1
I. Bản chất, đối tượng, nhiệm vụ của Tâm lý học xã hội.....	1
1. Khái niệm Tâm lý học xã hội.....	1
2. Đối tượng nghiên cứu của tâm lý học xã hội.....	3
3. Nhiệm vụ nghiên cứu của tâm lý học xã hội.....	4
II. Sơ lược về lịch sử hình thành và phát triển của Tâm lý học xã hội.....	5
1. Những tiền đề triết học.....	6
2. Những trường phái đầu tiên trong Xã hội học và tâm lý học.....	8
3. Tâm lý học trở thành một khoa học độc lập	10
III. Các phương pháp nghiên cứu của Tâm lý học xã hội.....	11
1. Những nguyên tắc chủ yếu.....	11
2. Các phương pháp nghiên cứu cơ bản trong tâm lý học xã hội.....	12
CHƯƠNG 2. CÁC HIỆN TƯỢNG TÂM LÝ XÃ HỘI	19
I. Khái niệm chung về hiện tượng tâm lý xã hội.....	19
II. Các hiện tượng tâm lý xã hội cơ bản.....	19
1. Tri giác xã hội.....	19
1.1. Khái niệm Tri giác xã hội.....	19
1.2. Các cơ chế Tri giác xã hội.....	20
2. Định kiến xã hội.....	24
2.1. Khái niệm Định kiến xã hội.....	24
2.2. Các nguyên nhân hình thành định kiến.....	26
2.3. Các mức độ của định kiến xã hội.....	31
2.4. Thay đổi định kiến.....	31

2.5.Kết luận.....	34
3.Ảnh hưởng xã hội.....	34
3.1.Khái niệm Ảnh hưởng xã hội.....	34
3.2.Các cơ chế tâm lý của ảnh hưởng xã hội.....	38
4.Liên hệ xã hội.....	48
4.1.Khái niệm liên hệ xã hội.....	48
4.2.Những cơ sở của việc hình thành Liên hệ xã hội.....	49
4.3.Những yếu tố quy định Liên hệ xã hội.....	51
4.4.Các hình thức Liên hệ xã hội.....	52
5.Thái độ xã hội.....	54
5.1.Một số quan điểm về thái độ.....	54
5.2.Bản chất của thái độ.....	55
5.3.Sự hình thành thái độ.....	56
5.4.Thái độ và hành vi.....	57
6.Dư luận xã hội và tin đồn.....	60
6.1.Dư luận xã hội.....	60
6.2.Tin đồn.....	67

CHƯƠNG 3. TÂM LÝ NHÓM NHỎ 70

I.Khái niệm chung về nhóm.....	70
1. Định nghĩa nhóm nhỏ.....	70
2. Đặc trưng của nhóm nhỏ.....	71
II.Quá trình cá nhân gia nhập nhóm.....	71
1.Nguyên nhân cá nhân gia nhập nhóm.....	71
2.Xã hội hoá cá nhân.....	73
3.Nhập vai trong xã hội.....	78
III.Các hướng nghiên cứu về nhóm nhỏ.....	80
1.Trường phái xã hội học.....	80
2.Trường phái trắc lượng xã hội.....	80
3.Trường phái động thái nhóm.....	81

4.Trường phái tâm lý học tập thể.....	81
IV.Phân loại nhóm.....	81
1.Nhóm thứ nhất và nhóm thứ hai.....	82
2.Nhóm chính thức và nhóm không chính thức.....	82
3.Nhóm bắt buộc và nhóm tự do.....	83
4.Nhóm mở và nhóm khép kín.....	83
5.Nhóm thành viên và nhóm hội viên.....	83
V.Đặc điểm của nhóm	84
1.Động thái nhóm.....	84
2.Chuẩn mực nhóm.....	86
3.Các hiện tượng áp lực nhóm.....	89
4. Thay đổi, va chạm, xung đột nhóm.....	92
5.Lãnh đạo nhóm.....	94
6.Hoạt động truyền thông trong nhóm và quá trình ra quyết định.....	100
7.Sự phát triển của nhóm.....	104
8.Các mối quan hệ trong nhóm.....	105
9.Tập thể - một dạng nhóm đặc biệt.....	106

TÀI LIỆU THAM KHẢO

LỜI MỞ ĐẦU

Cuốn giáo trình Tâm lý học xã hội này được biên soạn dành cho sinh viên Khoa Công tác xã hội và Phát triển cộng đồng - Trường Đại học Đà Lạt.

Nội dung của cuốn giáo trình bao gồm 3 chương:

- Chương 1: Tâm lý học xã hội là một khoa học
- Chương 2: Các hiện tượng tâm lý xã hội
- Chương 3: Tâm lý nhóm nhỏ

Mục tiêu của giáo trình nhằm:

- Cung cấp cho sinh viên những kiến thức cơ bản về bản chất và lịch sử hình thành tâm lý học xã hội.
- Giúp sinh viên nhận thức rõ bản chất của các hiện tượng tâm lý xã hội trong quá trình hoạt động và giao tiếp giữa các cá nhân.
- Giúp sinh viên nắm vững những đặc điểm tâm lý và các giai đoạn phát triển của nhóm xã hội. Từ đó có thể vận dụng vào trong quá trình thực hành công tác xã hội với nhóm xã hội cụ thể.

Trong quá trình biên soạn giáo trình này tác giả đã cố gắng rất nhiều để hoàn thành kịp thời cung cấp cho sinh viên. Tuy nhiên, không thể tránh khỏi những hạn chế và thiếu sót nhất định. Tác giả kính mong nhận được sự đóng góp và bổ sung ý kiến của bạn đọc.

Đà Lạt, ngày 21 tháng 06 năm 2007

Tác giả

Vũ Mộng Đóa

CHƯƠNG 1

TÂM LÝ HỌC XÃ HỘI LÀ MỘT KHOA HỌC

I. Bản chất, đối tượng, nhiệm vụ nghiên cứu của Tâm lý học xã hội

1. Khái niệm tâm lý học xã hội

Bản chất của Tâm lý học xã hội:

+ Đó là tâm lý chung của nhiều người. Nó được hình thành từ một hệ thống động cơ của một nhóm xã hội cụ thể (nhu cầu xã hội, tâm thế, niềm tin xã hội, v.v...)

+ Tâm lý xã hội luôn luôn phản ánh thực tại đời sống của một nhóm người. Tôn tại nào thì tâm lý ấy.

+ Tâm lý học xã hội có bản chất từ hoạt động và giao tiếp (tính duy vật của tâm lý học xã hội).

Theo Từ điển tâm lý học Tiếng Anh của Arther S. Rebel and Emily Rebel, tâm lý học xã hội được định nghĩa là một phân ngành của tâm lý học, nó tập trung nghiên cứu các khía cạnh của hành vi con người bao gồm các cá nhân, các nhóm, các tổ chức xã hội và xã hội mang tính tổng thể.

Theo từ điển Tâm lý học xã hội do Vũ Dũng chủ biên, tâm lý học xã hội là một phân ngành của tâm lý học, nghiên cứu các quy luật khách quan của sự tác động qua lại giữa các yếu tố tâm lý và xã hội trong hoạt động của cá nhân và các nhóm người. Tâm lý học xã hội nghiên cứu đặc điểm tâm lý của các nhóm xã hội, các tầng lớp và các giai cấp khác nhau trong xã hội, nghiên cứu các đặc tính (giai cấp, dân tộc, v.v) và các quy luật hình thành những loại hình nhân cách mang tính lịch sử, xã hội, nghiên cứu các cơ chế quan hệ qua lại về mặt tâm lý xã hội trong các nhóm xã hội khác nhau, nghiên cứu các hình thức giao tiếp khác nhau trong tập thể.

Tóm lại, theo chúng tôi, *tâm lý học xã hội là một phân ngành của tâm lý học, nó tập trung nghiên cứu các hiện tượng tâm lý của một nhóm xã hội cụ thể, nảy sinh từ sự tác động qua lại trong hoạt động và trong giao tiếp giữa các cá nhân ở trong nhóm. Nó chỉ phối thái độ, hành vi, cử chỉ của cá nhân khi họ ở trong nhóm đó.*

2. Đối tượng của Tâm lý học xã hội

Tâm lý học xã hội cũng giống như nhiều ngành khoa học khác, việc xác định đối tượng nghiên cứu là một vấn đề phức tạp và khó khăn nhất. Hiện nay vẫn có nhiều quan điểm khác nhau giữa các nhà tâm lý học của các trường phái tâm lý học về đối tượng nghiên cứu của tâm lý học xã hội. Trong đó, đặc biệt là có sự khác nhau khá rõ nét giữa tâm lý học Xô viết (cũ) và tâm lý học phương Tây.

Các nhà tâm lý học Xô viết cho rằng, đối tượng của tâm lý học xã hội là nghiên cứu các hiện tượng tâm lý xã hội của nhóm. Tuy nhiên, trong số những nhà tâm lý học Xô viết cũng có những quan điểm cụ thể không hoàn toàn đồng nhất nhau.

Các nhà tâm lý học Xô viết (cũ), tiêu biểu như: E. X. Kuzomin, V. I. Xelivanop, K. K. Platonop, E. V. Sôrôkhôva cho rằng đối tượng nghiên cứu của tâm lý học xã hội là nhân cách “phân loại kiểu người về mặt xã hội - lịch sử”, “các đặc điểm tâm lý của nhân cách”, “sự quy định của xã hội đối với tâm lý của cá nhân”. Một số tác giả khác như V. N. Kolbanopxki, A. I. Goriaseva, A. V. Baranova, A. G. Kovaliop cho rằng đối tượng của tâm lý học xã hội là “những hiện tượng tâm lý của những khối người đông đảo”, “là tâm lý của tập thể”, “sự cộng đồng về tâm lý”. Còn B. D. Parughin, N. X. Manxurop cho rằng tâm lý học xã hội vừa nghiên cứu tâm lý của nhóm, của khối người đông đảo, vừa nghiên cứu đặc điểm hành vi của nhân cách, của cá nhân khi ở trong nhóm.

A.G. Kovaliop thì cho rằng “đối tượng của tâm lý học xã hội là nghiên cứu những nét đặc trưng tâm lý của các nhóm xã hội, các tập thể, cũng như những quy luật hình thành và quy luật hoạt động của các tập thể, các nhóm trong quá trình tác động và ảnh hưởng lẫn nhau giữa các cá nhân”.

Khác với quan điểm của các nhà tâm lý học Xô viết trước đây và các nhà tâm lý học Nga hiện nay, các nhà tâm lý học phương tây lại tiếp cận từ góc độ khác. Các nhà tâm lý học phương tây cho rằng, đối tượng của tâm lý học xã hội là nghiên cứu hành vi của cá nhân trong những điều kiện, hoàn cảnh và môi trường xã hội. Đó là nhận định khái quát, tuy nhiên, nếu xem xét một cách cụ thể cũng có một số vấn đề sau đây:

+ Quan điểm của Jones và Gerard (1967) cho rằng đối tượng của tâm lý học xã hội là nghiên cứu hành vi cá nhân như là chức năng kích thích xã hội. Ở đây, các tác giả đã nhấn mạnh đến ảnh hưởng qua lại giữa các cá nhân trong nhóm.

+ Quan điểm của các nhà tâm lý học M. Sherif và C. W. Sherif (1956), Mc David Harari (1968) ,... cho rằng tâm lý học xã hội cần nghiên cứu kinh nghiệm và hành vi của cá nhân trong môi trường xã hội nhất định.

+ Quan điểm thứ ba cho rằng đối tượng của tâm lý học xã hội là nghiên cứu mối quan hệ tương hỗ giữa cá nhân và môi trường xã hội (các nhà tâm lý học đại diện như: Jack H. Curtis Richard Dewey, David G. Myer)

Cách tiếp cận thứ nhất (trường phái tâm lý học Xô viết) mang tính khái quát hơn, chúng có phạm vi rộng. Cách tiếp cận thứ hai mang tính cụ thể, rõ ràng: nhận thức – thái độ - tình cảm – hành vi.

Như vậy, có thể hiểu rằng: Đối tượng của tâm lý học xã hội nằm ở bản chất các hiện tượng tâm lý xã hội đã được phân tích ở trên. Đó là cái tâm lý của những nhóm xã hội cụ thể, bao gồm những nét tâm lý chung nhất, đặc trưng nhất của nhóm được tạo nên từ sự tác động qua lại giữa các cá nhân trong nhóm. Nó không phải là cái tâm lý như là sản phẩm hoạt động của chủ thể mỗi người dưới những tác động của hiện thực khách quan. Nó cũng không phải là cái tổng số đơn giản những đặc điểm tâm lý của tất cả những cá nhân trong nhóm hợp thành.

3.Nhiệm vụ của Tâm lý học xã hội

Tâm lý học xã hội có hai nhiệm vụ chính là nghiên cứu lý luận và nghiên cứu ứng dụng.

1.Nghiên cứu lý luận

- Xác lập được hệ thống các khái niệm, phạm trù khoa học riêng nằm trong cấu trúc hợp lý, mang đặc thù của khoa học mình. Hiện nay một số khái niệm, phạm trù cấu trúc của tâm lý học xã hội còn chưa rõ ràng để có thể phân biệt được ranh giới của nó với những khoa học lân cận.

- Phát hiện được các quy luật hình thành và phát triển của các hiện tượng tâm lý xã hội, chỉ ra cách sử dụng chúng vào việc phát huy nhân tố con người trong các điều kiện hoạt động khác nhau. Cụ thể là những quy luật của sự tác động qua lại trong nhóm, vai trò của cá nhân, vai trò của nhóm trong quá trình này, những điều kiện chủ quan và khách quan của sự hình thành nên những hiện tượng tâm lý xã hội và những hình thái biến động trong tâm lý xã hội.

2.Nghiên cứu ứng dụng

Những quy luật chung của Tâm lý học xã hội được vận dụng vào một số lĩnh vực khoa học khác cũng như trong nhiều lĩnh vực hoạt động xã hội. Từ đó tạo nên những chuyên ngành khác nhau của tâm lý học xã hội.

- Tâm lý học dân tộc: Đây là một chuyên ngành quan trọng của tâm lý học xã hội. Nó nghiên cứu tâm lý dân tộc và những biến đổi của tâm lý dân tộc gắn với những chuyển biến lịch sử diễn ra trong đời sống các dân tộc. Nhận thức được tính phong phú, đa dạng hay độc đáo của một dân tộc là yêu cầu cần thiết trong chiến lược phát triển kinh tế – xã hội, con người của một quốc gia. Việc nghiên cứu tâm lý dân tộc còn góp phần quan trọng trong sự hiểu biết giữa các dân tộc, là cơ sở của mối quan hệ hợp tác và liên kết giữa các nước với nhau.

- Tâm lý học xã hội trong công tác lãnh đạo và quản lý xã hội. Đây là một chuyên ngành mới của tâm lý học xã hội, nó đi sâu vào nghiên cứu các hiện tượng tâm lý trong hệ thống quản lý, chỉ ra các đặc điểm, cơ chế và quy luật tâm lý đang có ảnh hưởng tới hoạt động này trên cơ sở đó nêu ra những yêu cầu về phẩm chất và năng lực tâm lý cần thiết của những người lãnh đạo và bị lãnh đạo quản lý.

- Tâm lý học xã hội trong lĩnh vực sản xuất và kinh doanh

Chuyên ngành này nghiên cứu nhu cầu, thị hiếu của người tiêu dùng, nghệ thuật bán hàng, thông tin quảng cáo v.v...Trên cơ sở đó, nêu ra yêu cầu đối với cơ sở sản xuất về số lượng và chất lượng, hình thức của các loại hàng hoá, dịch vụ.

- Tâm lý học xã hội trong tín ngưỡng tôn giáo, trong thông tin đại chúng, trong giáo dục y tế, trong đời sống gia đình, trong dư luận xã hội và tâm trạng quần chúng.

Phạm vi ứng dụng của tâm lý học xã hội rất rộng. Nó sẽ ngày càng được mở rộng theo sự đòi hỏi của thực tiễn, cũng như khả năng đáp ứng trong quá trình phát triển của nó.

II.Sơ lược về sự hình thành và phát triển của Tâm lý học xã hội

Tâm lý học xã hội đã ra đời và phát triển được gần một thế kỷ. Song, những tiền đề để ra đời ngành khoa học này thì đã xuất hiện từ rất sớm. Nói về sự hình thành và phát triển của Tâm lý học xã hội, trước hết phải tìm hiểu những tiền đề để ra đời ngành tâm lý học này.

1. Những tiền đề triết học.

Cũng giống như sự ra đời của tâm lý học, sự hình thành Tâm lý học xã hội có sự đóng góp rất quan trọng của các tư tưởng triết học. Có thể đưa ra một số những tiền đề cơ bản sau:

1.1. Quan điểm của một số nhà triết học Hy Lạp cổ đại

Khi nói về quan điểm của các nhà triết học Hy Lạp cổ đại có ảnh hưởng tới sự ra đời của Tâm lý học xã hội, chúng ta chú ý nhiều hơn đến quan điểm về xã hội và con người của Platon và Aristotle.

- Platon (427 – 374 TCN) trong luận thuyết về đạo đức xã hội và trong phác thảo về một xã hội lý tưởng của mình, ông đã rất chú ý đến các quan hệ liên nhân cách. Ông cũng chỉ ra sự ảnh hưởng của các cá nhân đến sự ổn định của nhà nước.

Trong các tác phẩm của mình, Platon đã quan tâm đến các kiểu loại nhân cách xã hội. Theo ông, trong xã hội có ba kiểu nhân cách cơ bản: a/Những người luôn luôn cố gắng làm vừa lòng người khác (người hướng tới xúc cảm), b/Những người say sưa theo đuổi quyền lực và sự nổi danh (người hướng đến quyền lực) và c/Những người luôn có khao khát hiểu biết (người hướng đến tri thức). Ba kiểu nhân cách trên phản ánh ba yếu tố tâm lý của con người: tình cảm, ý chí và trí tuệ.

- Aristotle (354 – 322TCN) là một người mở đường vĩ đại của khoa học xã hội. Ông đánh giá cao yếu tố tình cảm. Theo ông, có 3 động lực của sự liên kết con người: tình bạn, sở thích, và đồng nhất. Trong đó, tình bạn là động cơ của đa số các nhóm xã hội.

Aristotle đánh giá cao vai trò của các nhóm xã hội đối với con người. Ông cho rằng, con người cần phải sống trong các nhóm xã hội như gia đình và nhà nước. Nhóm xã hội cơ bản nhất đối với con người là gia đình. Quan điểm này của ông vẫn còn rất phù hợp với xã hội hiện đại ngày nay. Điều đáng chú ý là Aristotle xem xét con người và khả năng của nó trong các phản ứng xã hội, quan hệ và hoàn cảnh xã hội.

Có thể nói, mặc dù các quan điểm của các nhà triết học Hy Lạp còn khá xa vời các tri thức Tâm lý học xã hội hiện đại, nhưng các tư tưởng này có ảnh hưởng không nhỏ đến các tư tưởng nói chung và tâm lý học xã hội nói riêng ở châu Âu sau này.

1.2. Một số quan điểm về xã hội và cá nhân của các nhà tư tưởng La Mã

Quan điểm về xã hội và cá nhân của một số nhà tư tưởng La Mã như M.T. Cicero; St. Augustine rất đáng được quan tâm trong nghiên cứu các tiền đề triết học của sự phát triển Tâm lý học xã hội.